

Nyúlketrec

Amikor letettem Tess Gunty első regényét, a jól végzett munka utáni fáradtság olyan kiérdemeltnek érzett öröme vett rajtam erőt, valami olyan emelkedettség, olyan tudata annak, hogy most valami fontos dolog történt velem, mintha nem is olvastam, hanem legalábbis én magam írtam volna valamit.

A könyv jó példa arra, hogy érdemes a kiadóknak kéretlenül is könyveket küldeniük kritikusoknak, folyóiratokhoz. Mert ha könyvesboltban kerül elélem, nem biztos, hogy megveszem: ahhoz a kötet gerincének és füleinek rózsaszínje, a hátlap pasztellkékje túl könnyű zsánert ígér. Az eredeti amerikai kiadáshoz képest az egész egy kicsit csajosra van véve, és nem biztos, hogy a mai magyar férfi olvasótábor elég érett ahhoz, hogy ezen az első benyomás után rögtön túltegye magát. Pedig a fiatal szóke nő, aki írta – és aki nyilván a saját haja színét és intelligens, kissé távol ülő szemeit ajándékozta oda a regény főhősének –, elnyerte a könyvvel többek közt az amerikai National Book Awardot is, mégpedig olyan elődök után, mint például Thomas Pynchon, Saul Bellow, Faulkner, Malamud, Franzen, DeLillo vagy Joyce Carol Oates, akik közül mindössze Philip Roth volt az, aki még Guntynál is fiatalabb korában kapta meg a díjat.

Az *Isten hozott itthon* megszületése és fogadtatása mintha az amerikai kultúra erejét is bizonyítaná: ha egy fiatal író képes ilyen könyvet

írni, és az irodalmi közélet képes ennek értékeit felismerni, akkor talán mégsem olyan rossz a helyzet, mint a hírek alapján gondolhatnánk. A könyv olyan nagyszabású, komplex, mély és szellemes, hogy szerintem egy kis nyelvű irodalom összes harminc évnél fiatalabb írója együtt sem biztos, hogy meg tudta volna írni, még stand-uposokkal kiegészülve sem.

A regény címének – *The Rabbit Hutch* – az lenne a kézenfekvő magyar fordítása, hogy *Nyúlketrec*, csakhogy az egy Updike-könyv (*Rabbit Redux* – kb. Nyúl visszatér) miatt már foglalt. Magyarul tehát az *Isten hozott itthon* címet kapta, ami nem rossz, mert a mondat a könyvben egy megvalósítás alatt álló, rémes lakóingatlan-fejlesztés szlogenjeként négyszer is szerepel.

A könyv főhőse Blandine, eredeti nevén Tiffany, egy nevelőszülőknél felnőtt („Ez a negyedik családja. A legjobb”), kimagaslóan intelligens tizennyolc éves gimnazista lány, akinek a gondolkodását mélyen áthatja a katolicizmus. A nevét is egy tizenéves mártír után változtatja meg, „aki sztoikusán tűrte, hogy a rómaiak nyilvánosan megkínózzák”. Már csak e felekezeti motívum miatt is sajnálatos, hogy az összességében jól sikerült fordításban egy ilyen csúnya tévesztés maradt benne: „Tizenegy éves korában megkeresztelték, elsőáldozott, és konfirmált is” – hiszen protestánsok konfirmálnak, egy katolikus bérmálkozik, még

ha angolul ugyanaz is a kifejezés (confirme).

A lány egy olcsó bérházban, a „La Lapinière Megfizethető Lakások” komplexumában, azaz a „Nyúlketrec”-ben lakik együtt három másik, ugyancsak nevelőszülőknél felnőtt fiúval: Todd-dal, Malikkal és Jackkel (a fülszöveg szerint a harmadik fiú James, de az valójában a lány gimnáziumában tanító zenetanárnak a neve). A regény végén még amerikai mértékkel mérve is hosszúnak mondható köszönetnyilvánítás áll: az az érzésem, hogy Blandine története az újabb és újabb átírások során, szerkesztői tanácsok nyomán gazdagodhatott a különböző korú és családi háttérű szomszédok szálaival, bár az is lehet, hogy éppen fordítva: a regény számottevő húzások után nyerte el végleges formáját.

A Blandine-étől függetlenül induló cselekményszál főszereplője egy Moses nevű férfi, akinek édesanyja, egy elviselhetetlen, elkényeztetett, anyaként gyakorlatilag nem funkcionáló egykori gyerekszínész, a regény elején hal meg. A lány és Moses közötti kapcsolatot az előbbi egyik szomszédja, Joan jelenti, aki egy kegyeleti honlap kezelőjeként kimoderálja (aztán jóváhagyja, majd megint törli) Moses egyik kommentjét, amelyet ő az édesanyja halálával kapcsolatban írt.

A szomszédok között van még egy kisgyermekes házaspár is – a regényben mindössze néhány oldalt érzek, ha nem is feleslegesnek, de nélkülözhetőnek: a fiatal anya lelkiállapotát leíró részeket –, illetve egy idősebb pár, Reggie és Ida. Az utóbbiak bemutatkozó jelenete nagyon szellemes és szemléletes: a feleség arra

akarja rávenni kissé teszetosának mutatkozó, bár az asszonynál valószínűleg csak higgadtabb férjét, hogy csináljon valamit a fenti szomszédok által az erkélyükre ledobált egerekkel. (Az egerek „halott” jelzője helyett itt nyilván más megoldás, a „döglött” lett volna életszerű.)

Ugyancsak fontos szerepet játszik James, a már említett zenetanár, de a karakterekkel úgyszólván egyenrangú főszereplő a helyszín is, a Vacca Vale nevű, fiktív amerikai kisváros, ahol korábban híres autógyár működött, de ennek bezárásával kilátástalanság és szegénység köszöntött rá, és a jelenben már csak egyetlen vonzó része van, az a közpark, amelynek a helyére éppen otromba lakótelepet terveznek. A szereplők mindannyian ennek a városnak a különböző rétegeibe tartoznak, kivéve Mosest, aki egészen különös külső tényezőként kapcsolódik be a cselekménybe.

A könyv öt különböző terjedelmű, számozott „rész”-re oszlik, ezek közül az első egy mindössze húszoldalas expozíció. Ezen belül az első, kétoldalas, rendkívül sűrű, látomásos szakasz rögtön a főhóst, Blandine Watkinst állítja elénk, akiről megtudjuk, hogy egy forró éjszakán elhagyta a testét, de mégsem mondható rá, hogy ő volna „minden”, mert pontosabb az, hogy „a semmi ellentéte”. (Innen van a könyv portugál fordításának a címe: *O contrário de nada*. A francia fordítás címe *Écoutez-moi jusqu'à la fin*, amely az egyik fejezetével azonos: *Hallgasson végig*. Úgy látszik, a „Nyúlketrec”, hasonlóan a magyarhoz és ellentétben a némettel, az olasszal és a spanyollal, ezeken a nyelveken sem működött.)

A következő, seregszemleszerű tizenyolc oldal bepillantást nyújt a komplexum néhány lakójának életébe – ugyanez a szerkezet ismétlődik majd a negyedik rész címmel jelölt első kis fejezetében is. Az ezek között lévő, összesen háromszázötven oldalas második és harmadik rész maga a regénynek a végkifejlet felé minden kitérőn és részletezésen át nagy következetességgel tartó cselekménye. A negyedik rész pedig a fergeteges finálé, amelynek terjedelme mintegy ötven oldal (ebből tizen-négy oldal rajz, a szerző testvérétől), míg az ötödik, epilógusszerű rész már csak kilencoldalas.

A szöveg tagolása egyszerre változatos és világos: az öt fő részen – különösen a hosszabbakon – belül önálló címeket viselő kisebb fejezetek követik egymást, amelyek helyenként egyszerű térközzel, máshol egy kis grafikai elemmel többnyire további kisebb részekre tagolódnak. Hamar világossá válik, hogy a fő elbeszélő, az írói hang mellett egyes részekben az egyik szereplő szólal meg, de olvashatók a könyvben egy kegyeleti oldal vendégkönyvének a bejegyzései, egy újságcikk és egy Moses anyjától származó önéletrajz is. Ez utóbbi mellett többek közt kapunk egy *Válogatott életbölcsesek véletlenszerű sorrendben* című listát is, köztük ezzel a jó tanáccsal: „Ha valaki nem iszik alkoholt, sose firtasd, miért.” (A magam részről ezt azzal egészíteném ki, hogy ha valaki történetesen téved kérdezi, válaszold ezt: „Jobb a békesség.”) Az anya–fiú kapcsolatról mindent elárul a következő mondat: „Mióttan feltalálták az internetet, gyakran megnéztem a fiam keresési előzményeit – így ismertem meg őt.”

A könyvnek nagy erősségeit, formaadó tényezőit jelentik azok a szemléletes, egymondatos megfogalmazások, amelyek verseskönyvben és a stand-upos színpadon egyaránt megállnák a helyüket, mint például ez: „Aztán egy szép napon egy halálos betegségeket áruló boltban találok magad, és kénytelen vagy venni valamit, hogy használhasd a végét.”

Az egyik szereplő „lassan, fokozatosan úgy építi fel” egy másik „testében az elismerést, mint egy hajót egy üvegpalackban”. Később ez olvasható róluk: „Hónapokig szeretkeznek érintés nélkül.” És hogy a mondatot visszarántsa annak a pereméről, amit egyes olvasók már érzélgősségnek találhatnak, az elbeszélő tárgyilagosan hozzáteszi: „Történt már ilyen.” A régen várt, romantikus éjszaka előtt a tétova szereplők úgy „bolyonganak a házban, mintha egy IKEA-ban lennének”. Amikor aztán hamarosan elromlanak a dolgok, és egyikük a végébe hánnya a megevett süteményt, a bekezdés és az epizód ezzel a hosszú leírásokkal felérő félmondattal ér véget: „a legjobban a pénzkidobás bosszantja”. Ezt a reflexiót már később olvashatjuk: „Nem voltak benne biztosak, hogy akarnak szexelni, de azt tudni akarták, mi lesz azután.”

A könyv a társadalom és a benne élők olyan kérdéseivel néz szembe, mint például az ipar által elhagyott amerikai középvárosok helyzete, az árvaság, a fiatalok önkeresése és kiszolgáltatottsága, a nevelőszülői rendszer vagy a középosztálybeli házaspárok párkapcsolati válsága. Az írói munkát persze nem ezeknek a társadalomtudományok vagy a lélektan által jól körüljárható jelenségeknek a megzenésítése teszi

nagyszerűvé, hanem az az egyszerre természetes és komplex megközelítés, ahogy ezeket a kérdéseket bekebelezi a regény testébe. Valamint a szerző szinte kamaszosan makrancos fantáziája, amely az olvasóval olyan fordulatokat is elfogadtat, amelyeket a maguk karneváli abszurdításában is logikusan, sőt – és ebben rejlik a mű nagyszerűségének egyik magyarázata – szinte szükségszerűen bont ki a szereplők jelleméből és helyzetéből.

A regény egyik alapvető eszköze az anticipáció, vagyis amikor az elbeszélő megelőlegez valamit a későbbiekből, miközben az olvasónak még egyáltalán nem áll rendelkezésére elég információ a mondottak értelmezéséhez, sőt, talán nem is gondol arra, hogy itt először olvas valami fontosat. Ilyen például a három fiú érdeklődése az állatok megölése iránt, vagy mindjárt a regény már idézett első bekezdése, amely Blandine testen kívüli élményéről szól, és ezzel az abszurd közléssel ér véget: „Megjelenik viszont egy ötvenéves éveiben járó világitó férfi, izzik, mint egy szentjánosbogár. Oda fut hozzá, és kiabálni kezd.” De a sejtetés ennél sokszor sokkal testetlenebb, megfoghatatlanabb, olyannyira, hogy a páratlan finomsággal ábrázolt Blandine pusztá intelligenciája és sebezhetősége nemcsak ámulatba ejti az olvasót, hanem – éppen ezek miatt – egy idő után kifejezetten elkezd aggódni a lányért, amire persze, mint kiderül, minden oka meg is van.

Miközben a könyv bővelkedik a valószerűtlen elemekben, sajátos mikrorealizmusa révén az elbeszélő olyan dolgokat és jelenségeket is valóságossággal ruház fel, amelye-

ket az olvasó is ismer, de valahogy mintha csak most, a megnevezés által jönnének létre igazán, elnyerve valódi helyüket a világban. Ilyenek például Joan mindig babapúder-illatú, magányos nagynénjének olyan küldeményei, mint „az indokolatlanul különleges funkciójú konyhai eszközök”. Vagy amikor ezt olvassuk egy padlástéri műteremben tartott parti kulisszáiról: „Az ízlésesen beállított fényektől a bútorok drágábbaknak, az emberek produktívabbaknak néznek ki, mint amilyenek valójában.” A repülőn utazó Moses közelében egy kisgyerek felborítja az apja kávéját, „amelyet a szőnyeg zavarba ejtő módon teljesen elnyel”. Ilyen mondatok hatására az olvasóban egy pillanatra a világnak éppen ez a zavarba ejtő, felfoghatatlan rendezettsége képződik meg, amely azonban gyorsan vissza is simul a részletek hétköznapi entrópiájába. Bizonyos értelemben épp ez a jelenység adja ennek a csodálatos regénynek a sajátos, pulzáló ritmusát.

Világirodalmi tárgyú kritikák a legtöbbször úgy szólnak egy-egy könyvről, mintha azt eleve magyarul írták volna. A fordítóval szemben ennél csak az a tiszteletlenebb, amikor a munkáját semmitmondó szavakkal illetik: „a magyar változat XY-nak köszönhető”, „a könyvet XY magyaráításában kaptuk kézhez”, a fordítás „kifogástalan” vagy – ami a legrosszabb: – „gördülékeny”. Szabadkai Bernadett munkája elég jó, úgyes kerül meg például egy egyébként egy magyarul új és ritka, de létező szót (viral – virális), azt írva egy videofelvételről, hogy az „nagyot ment”. Jó, hogy nem erőlködik fölöslegesen az „influenced” és „influencer” figura etymológiájának a visszaadásával,

és az előbbi egyszerűen „felhasználó”-nak fordítja. De egy utolsó utáni simítás jót tett volna a szövegnek, mert a „csirkesült” inkább sült csirke, a „táplálékhalózat” tápláléklánc, a „kúriáján” kúriájában, a „nászcsók” hitvesi csók, a „női uralkodónő”-ben pedig az egyik „nő” felesleges. Mint arról korábban már volt szó, a második fejezet a főszereplők egyfajta előzetes felvonultatása, ennek címe: *All Together, Now*. A magyar *Most mindenki együtt* megoldás kicsit semmilyen, mert Blandine

személyének felvillantása után alighanem inkább olyasmiről van szó, mint amikor egy kórust buzdítanak: „És most mindenki, egyszerre!”

Tess Gunty mély, szomorú – nem: tragikus! –, intelligens és vad könyvet írt. Mindenki olvassa el, bár nem muszáj egyszerre.

Tess Gunty: Isten hozott itthon. Fordította Szabadkai Bernadett. Budapest, 2025, Jelenkor. 444 oldal, 4999 forint.

Csepeli György

A rettegő birodalom

196

Arany János egy fűzfapoétához írt, látszólag tréfás, valójában halálosan komoly leveléből tudjuk, hogy a művészi közlés fikció, de ami a mélyén van, az igaz. Ha eltűnik az igazság, marad a semmitmondás vagy a pusztá propaganda. Különösképpen érvényes ez a szabály megtörtént eseményekre alapozott művekre, amelyek tényanyaga könnyen ellenőrizhető, a manipulációs szándék egyértelműen kimutatható.

Más kérdés, hogy ha igaz is a mű, milyen hatásfokkal éri el a befogadót, aki nem azért vesz kezébe egy regényt, megy tárlatra, néz meg egy színdarabot a színházban vagy egy filmet a moziban, mert ismeretekre akar szert tenni. Az igaz mű nem feltétlenül jó, ami persze kevésbé problematikus, mint a fordított eset. Jiří Mádl most bemuta-

tott filmje nem jó, de amiről szól, fontos és igaz. A történet szereplői az állami rádió egyik kulcsfontosságú szerkesztőségének tagjai, akik életét követve hű képet kapunk az 1968 augusztusának végén Prágában végbement tragikus történelmi eseményekről, melyek sokként érték az „emberarcú szocializmusért” izguló nemzetközi közvéleményt. A Vörös Hadsereg barbár beavatkozása halálos csapást mért a magát szocialistának nevező rendszer észszerű megváltoztatásában reménykedő értelmiségiekre az egész világon.

A nem túl invenciózusan felépített történet főhőse egy elárvult technikus fiú, akit machiavellista főnöke zsarolással rávesz a titkoszolgálatokkal való együttműködésre. A fiú azonban a megszállás utáni sorsdöntő órákban felmondja